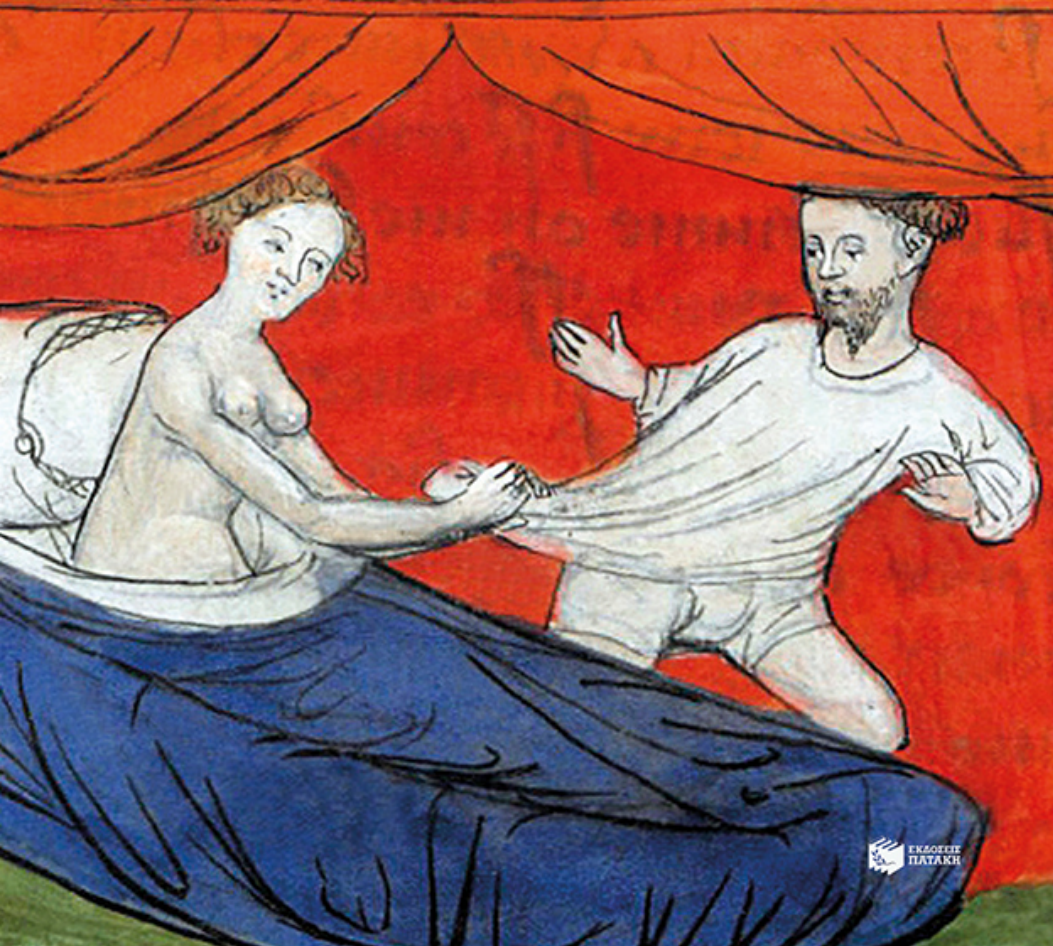

ALENKA ZUPANČIČ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΕΞ;

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΟΥΡΑΝΙΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ALENKA ZUPANČIČ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΕΞ;

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ουρανία Παπακωνσταντοπούλου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ

Ειρήνη Μαρκίδη

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εικόνα εξωφύλλου: «Αποπλάνηση του Λάνσελοτ», από το χειρόγραφο *Le livre de Lancelot du Lac*, Γαλλία, περ. 1401-1425 (Παρίσι, Βιβλιοθήκη του Αρσενάλ, 3480)

Εκδόσεις Πατάκη – Ψυχανάλυση

Alenka Zupančič, *Ti είναι σεξ;*

Τίτλος πρωτοτύπου: *What is sex?*

Μετάφραση: Ουρανία Παπακωνσταντοπούλου

Επιμέλεια μετάφρασης: Ειρήνη Μαρκίδη

Διορθώσεις: Ελένη Δραγώνα

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Copyright© Massachusetts Institute of Technology, 2017

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2019

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις MIT Press,

Κέμπριτζ, Μασσαχουσέττη, 2017

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Μάιος 2020

Κ.Ε.Τ. Β997 Κ.Ε.Π. 256/20

ISBN 978-960-16-8432-1

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΡΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	9
--------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΑΡΧΙΖΩ ΝΑ ΝΙΩΘΩ ΠΑΡΑΞΕΝΑ ΕΔΩ ΜΕΣΑ...

Μίλησε κανείς για σεξ;	17
Από πού έρχονται οι ενήλικες;	24
Χριστιανισμός και πολύμορφη διαστροφή.	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

... ΚΙ ΑΚΟΜΑ ΠΙΟ ΠΑΡΑΞΕΝΑ ΕΚΕΙ ΕΞΩ

Το αδιέξοδο της σχέσης.	45
Το Αντισέξους	52
«Τα αόρατα “δάκτυλα” της αγοράς»	63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΜΕ ΣΗΜΑΣΙΑ

Βιολογικό φύλο ή κοινωνικό φύλο;.	73
Διάρθρωση των φύλων, ένα πρόβλημα στην οντολογία	91
Je te m'athème... moi non plus	124

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΕΝΗ
ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Ρεαλισμός στην ψυχανάλυση	145
Άνθρωπος, ζώο	167
Ενόρμηση θανάτου I: Φρόντ	184
Τραύμα έξω από την εμπειρία	207
Ενόρμηση θανάτου II: Λακάν και Ντελέζ	217
<i>Είναι</i> , Συμβάν, και οι συνέπειές του: Λακάν και Μπαντιού	251

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από τον ομφαλό του Αδάμ στον ομφαλό του ονείρου	273
Βιβλιογραφία	279

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«**Α**ΥΤΗ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ δε γαμάω, μιλάω σ' εσάς. Ε, λοιπόν, ναι! Νιώθω ακριβώς την ίδια ικανοποίηση που θα ένιωθα αν γαμούσα». Αυτό είναι το παράδειγμα που μας προτείνει ο Λακάν για να υποστηρίξει τον ισχυρισμό ότι η μετουσίωση είναι ικανοποίηση της ενόρμησης χωρίς απώθηση. Συνήθως αντιλαμβανόμαστε τη μετουσίωση ως μια υποκατάστατη ικανοποίηση: Αντί να «γαμάω», εμπλέκομαι σε μια ομιλία (γράφω, ζωγραφίζω, προσεύχομαι...) – με αυτό τον τρόπο αντλώ ένα άλλο είδος ικανοποίησης για να υποκαταστήσω τη «χαμένη». Οι μετουσιώσεις είναι υποκατάστατες ικανοποιήσεις στη θέση μιας απολεσθείσας σεξουαλικής ικανοποίησης. Η θέση που διατυπώνει ωστόσο η λακανική ψυχανάλυση είναι πιο παράδοξη: Μπορεί η δραστηριότητα να διαφέρει, αλλά η ικανοποίηση είναι ακριβώς η ίδια. Με άλλα λόγια, η ουσία δεν είναι να εξηγήσουμε την ικανοποίηση που αντλούμε από την ομιλία αναφερόμενοι στη «σεξουαλική προέλευσή» της. Η ουσία είναι ότι η ικανοποίηση που αντλούμε από την ομιλία είναι αφ' εαυτού της «σεξουαλική». Και αυτό ακριβώς είναι που μας αναγκάζει να θέσουμε το ερώτημα για την ίδια τη φύση και υπόσταση της σεξουαλικότητας με τρόπο ριζοσπαστικό. Σύμφωνα με την περίφημη ρήση του Μαρξ, «η ανθρώπινη ανατομία περιέχει το κλειδί για την ανατομία του πιθήκου» (και όχι, πιθανώς, το αντίστροφο). Αντιστοίχως, οφείλουμε να επιμείνουμε ότι η ικανοποίηση που αντλείται από την ομιλία περιέχει ένα κλειδί για τη σεξουαλική ικανοποίηση (και όχι το αντίστροφο) ή απλώς ένα κλειδί για τη σεξουαλικότητα και τις εγγενείς αντιφάσεις της. Εξ ου το απλό (αλλά και, ταυτό-

χρονα, το πιο δύσκολο) ερώτημα στο οποίο εστιάζει το παρόν βιβλίο: Τι είναι σεξ; Ο τρόπος με τον οποίο προτείνω να προσεγγίσουμε το ζήτημα της σεξουαλικότητας είναι να το αντιμετωπίσουμε ως ένα αμιγώς φιλοσοφικό πρόβλημα της ψυχανάλυσης – με όλες τις εννοιολογικές συνδηλώσεις του όρου, ξεκινώντας από την οντολογία, τη λογική και τη θεωρία του υποκειμένου.

Η ψυχανάλυση (στη φροϋδικο-λακανική παράδοσή της) έχει αποτελέσει, μεταξύ άλλων, μια πανίσχυρη εννοιολογική επινόηση με άμεσες και σημαντικές απηχήσεις στη φιλοσοφία. Η συνάντηση φιλοσοφίας και ψυχανάλυσης έχει αποδειχτεί ένα από τα πιο παραγωγικά πεδία οικοδόμησης στη σύγχρονη φιλοσοφία. Έχει παραγάγει μερικές εντυπωσιακές νέες και πρωτότυπες αναγνώσεις κλασικών φιλοσόφων και κλασικών φιλοσοφικών εννοιών (όπως το υποκείμενο, το αντικείμενο, η αλήθεια, η αναπαράσταση, το πραγματικό), και έχει διανοίξει μια αυθεντικά νέα φλέβα στη σύγχρονη φιλοσοφία. Τη στιγμή που η ίδια η φιλοσοφία ήταν σχεδόν έτοιμη να εγκαταλείψει κάποιες από τις κλασικές της ιδέες με το αιτιολογικό ότι ανήκαν στο μεταφυσικό της παρελθόν, από το οποίο αδημονούσε να απαγκιστρωθεί, ήρθε ο Λακάν να μας διδάξει ένα πολύτιμο μάθημα: Προβληματικές δεν είναι οι συγκεκριμένες ιδέες αυτές καθαυτές· προβληματική είναι (σε κάποιους από τους τρόπους με τους οποίους ασκείται η φιλοσοφία) η απάρνηση ή η εξάλειψη της εγγενούς αντίφασης (ή του εγγενούς ανταγωνισμού) που αυτές συνεπάγονται και της οποίας αποτελούν μέρος. Γι' αυτό και, εγκαταλείποντας απλώς αυτές τις ιδέες, στην ουσία εγκαταλείπουμε το πεδίο της μάχης αντί να κερδίσουμε κάποιες σημαντικές μάχες. Με έναν αντίστοιχο (αν και όχι συμμετρικό) τρόπο, η ψυχανάλυση (και στο κλινικό της πλαίσιο) έχει κερδίσει πολλά με το να μένει προσηλωμένη σε φιλοσοφικές έννοιες και να λειτουργεί με αυτές, αλλά και με το να έχει ρόλο σε φιλοσοφικές αντιπαραθέσεις. Διότι με αυτό τον τρόπο παρέμεινε ενεργή εντός του ευ-

ρύτερου πνευματικού τοπίου, των συγκρούσεων και των ανταγωνισμών του, κάτι που έχει αναδείξει και την ίδια αντί να την εγκλωβίσει μέσα σε ένα περιχαρακωμένο πεδίο εξειδικευμένης γνώσης και πρακτικής. Και αυτό ήταν το χάσμα που ο Λακάν επεσήμαινε διαρκώς και που βρισκόταν στο επίκεντρο της διαμάχης του με τη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία (δηλαδή της αποπομπής του από αυτήν): το χάσμα μεταξύ της ψυχανάλυσης ως αναγνωρισμένης θεραπευτικής πρακτικής, αρκούντως περιορισμένης, ή εγκλωβισμένης, στο πεδίο και στις διαμάχες της και, από την άλλη, των υποτιθέμενων διανοητικών (και πρακτικών) ακροτήτων του Λακάν, οι οποίες ήταν κυριολεκτικά πανταχού παρούσες (στη φιλοσοφία, στην επιστήμη, στη λογοτεχνία...). Εδώ, σε αυτό τον χώρο, και όχι απλώς στη μάχη ανάμεσα στους διάφορους ψυχαναλυτικούς προσανατολισμούς, ο Λακάν εντόπισε το πραγματικό χάσμα. Εκτός από τις διάσημες συνεδρίες μεταβαλλόμενης διάρκειας (άλλοτε σύντομες, άλλοτε υπερβολικά σύντομες), η «διανοητικοποίηση» αποτέλεσε τη λέξη-κλειδί και τη βασική προσβολή που δέχτηκε για το περιεχόμενο της «διδασκαλίας» του (η οποία και αυτή λάμβανε χώρα εκτός της ψυχαναλυτικής πρακτικής και είχε έναν καθολικό προορισμό) – μια προσβολή προερχόμενη εκ των αναλυτών, την οποία ο Λακάν δε δίσταζε να εξαπολύει και κατά των ιδίων, αποκαλώντας τους «ορθοπαιδικούς του ασυνειδήτου» και «εγγυητές του κομπομιστικού αστικού ονείρου». Η υποτιθέμενη «διανοητικοποίηση» δεν οφειλόταν απλώς στην περσόνα του Λακάν (στη διάνοιά του, στην ευρυμάθεια, στη φιλοδοξία του) αλλά σε ό,τι υποστήριζε πως βρισκόταν στον πυρήνα της ανακάλυψης του Φρόντ, προκαλώντας το βασικό της σκάνδαλο. «Το ασυνείδητο σκέφτεται» – έτσι άρεσε στον Λακάν να διατυπώνει την ουσία αυτής της ανακάλυψης. Τα ευρηματικά όνειρα, τα γλωσσικά ολισθήματα, τα ευφυολογήματα, καθώς και πολλές (άλλες) άκρως πνευματικές μορφές και δημιουργίες, όλα αυτά συνιστούν εκδηλώσεις του έργου του ασυνειδήτου... Δεν υπάρχει

τίποτε το απλώς παράλογο όσον αφορά το ασυνείδητο. Ο Λακάν αρεσκόταν επίσης να επισημαίνει ότι το μεγαλύτερο σκάνδαλο που προκάλεσε η φροϋδική έννοια της σεξουαλικότητας (ως προς τη σύνδεσή της με το ασυνείδητο) δεν ήταν η υποτιθέμενη αισχρότητά της αλλά το γεγονός «πως ήταν τόσο “διανοητική”». Και από αυτήν ακριβώς την άποψη, αποδείχτηκε πολύτιμο ανδρείκελο για όλους εκείνους τους τρομοκράτες που οι σκευωρίες τους θα κατέστρεφαν την κοινωνία» (Lacan 2006b, 435). Και με αυτήν ακριβώς την έννοια, το να λέμε ότι η ικανοποίηση που αντλείται από την ομιλία (ή από κάθε είδους διανοητική δραστηριότητα) είναι «σεξουαλική» δεν έχει να κάνει απλώς με τον ευτελισμό των διανοητικών δραστηριοτήτων, αλλά έχει αν μη τι άλλο εξίσου να κάνει με την ανύψωση της σεξουαλικότητας σε μια παραδόξως διανοητική δραστηριότητα...

Ως εκ τούτου, ελάχιστες αμφιβολίες υπάρχουν για το πού εντόπιζε ο Λακάν το πιο σημαντικό χάσμα και τον πιο σημαντικό αγώνα στην ψυχανάλυση: «Θα ήθελα να πω, σε εκείνους που με ακούν, πώς να αναγνωρίζουν τον κακό ψυχαναλυτή: με τη λέξη που χρησιμοποιεί για να απαξιώσει όλες τις έρευνες στο πεδίο της τεχνικής και της θεωρίας, οι οποίες προάγουν τη φροϋδική εμπειρία στις αυθεντικές διαστάσεις της. Αυτή η λέξη είναι η “διανοητικοποίηση”» (Lacan 2006b, 435).

Εάν, παρ' όλα αυτά, η συνάντηση ψυχανάλυσης και φιλοσοφίας έχει αποδειχτεί και για τις δύο ένα άκρως εμπνευσμένο και γόνιμο πεδίο οικοδόμησης, φαίνεται πως η αποφυγή του γίνεται τελευταία όλο και περισσότερο κάτι σαν *mot d'ordre* (ή της μόδας) τόσο στη μία όσο και στην άλλη. Οι φιλόσοφοι έχουν ανακαλύψει εκ νέου την καθαρή φιλοσοφία, και ιδιαίτερα την οντολογία: απασχολημένοι καθώς είναι με την παραγωγή νέων οντολογιών, ελάχιστα ενδιαφέρονται για ό,τι ομοιάζει, στην καλύτερη περίπτωση, με μια περιφερειακή θεωρία η οποία αντιστοιχεί σε μια συγκεκριμένη θεραπευτική πρακτική. Οι (λακανικοί) ψυχαναλυτές, από την άλλη, επιδίδο-

νται με ζήλο στην εκ νέου ανακάλυψη του «πειραματικού» (κλινικού) πυρήνα των εννοιών τους, τον οποίο ενίοτε αρέσκονται να παρουσιάζουν ως το άγιο δισκοπότηρό τους – το απόλυτο Πραγματικό, με το οποίο μόνο εκείνοι βρίσκονται σε επαφή και κανείς άλλος.

Από αυτή την άποψη, το παρόν βιβλίο στρέφεται –τόσο σε επίπεδο μεθοδολογίας όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο– ενάντια στην τάση των «καιρών μας», αρνούμενο να εγκαταλείψει το πεδίο οικοδόμησης υπέρ πιο εξευγενισμένων «ενοιολογικών προϊόντων», «υπηρεσιών» ή «ιδιότυπων εμπειριών». Οι σελίδες που ακολουθούν ήταν απόρροια μιας διττής δέσμευσης: πρώτον, ότι στην ψυχανάλυση το σεξ είναι πρωτίστως μια έννοια που διατυπώνει μια διαχρονική αντίφαση της πραγματικότητας. Και, δεύτερον, ότι η αντίφαση αυτή δεν μπορεί να οριοθετηθεί ή να αναχθεί σε κάποιο δευτερογενές επίπεδο (ως αντίφαση μεταξύ ήδη καθιερωμένων οντοτήτων/όντων), αλλά –ως αντίφαση– συμμετέχει στην ίδια τη συγκρότηση αυτών των οντοτήτων, στο ίδιο τους το είναι. Με αυτήν ακριβώς την έννοια, το σεξ προσλαμβάνει οντολογική συνάφεια: όχι ως απόλυτη πραγματικότητα αλλά ως μια εγγενής τροπή, ή πρόσκομμα, της πραγματικότητας.

Συνεπώς, το ζήτημα «Λακάν και φιλοσοφία» τίγεται και μελετάται εδώ στο σημείο όπου φαίνεται να υπάρχει το μεγαλύτερο διακύβευμα. Το σεξ είναι το ζήτημα που συνήθως παραλείπεται, ακόμη και στις πιο φιλικές φιλοσοφικές ιδιοποιήσεις του Λακάν και των εννοιών του· και η οντολογία είναι κάτι που ο Λακάν θεώρησε απολύτως συνδεδεμένο με τον λόγο του κυρίου, παίζοντας με τα ομώνυμα *maître* (κύριος) και *m'être* (από το *είναι*, *être*). Οντολογία σημαίνει «το είμαι υποχείριο», «το είμαι πειθήνιο» (Lacan 1999, 31).¹

Εντούτοις, ή ακριβέστερα: Ακριβώς εξαιτίας αυτού, μοιάζει

1. [Σ.τ.Μ.] Απόδοση στα ελληνικά από το Ζαχ Λακάν, *Encore, ακόμη*. 1972-1973: Σεμινάριο εικοστό, Ψυχογιός, Αθήνα 2011.

επιβεβλημένο να θέσουμε το ζήτημα «σεξ και οντολογία». Και εδώ, όπως υποστηρίζω εγώ, είναι που κρίνεται και εκδραματίζεται η μοίρα της συνάντησης φιλοσοφίας και ψυχανάλυσης.

Όπως υποστήριξε ο Λουί Αλτουσσέρ στο σημαντικό δοκίμιό του «On Marx and Freud» [«Για τον Μαρξ και τον Φρόυντ»], ένα από τα κοινά στοιχεία μαρξισμού και ψυχανάλυσης είναι ότι βρίσκονται εντός της σύγκρουσης την οποία θεωρητικοποιούν είναι αμφότερα κομμάτι της ίδιας της πραγματικότητας, την οποία αναγνωρίζουν ως συγκρουσιακή και ανταγωνιστική. Σε μια τέτοια περίπτωση το κριτήριο της επιστημονικής αντικειμενικότητας δεν είναι μια υποτιθέμενη ουδετερότητα, η οποία δε συνιστά παρά συγκάλυψη (και, ως εκ τούτου, διαιώνιση) του εκάστοτε ανταγωνισμού ή του σημείου της πραγματικής εκμετάλλευσης. Σε κάθε κοινωνική σύγκρουση μια «ουδέτερη» θέση είναι πάντοτε και απαραίτητως η θέση της άρχουσας τάξης· φαίνεται «ουδέτερη» επειδή έχει προσλάβει το κύρος της κυρίαρχης ιδεολογίας, κάτι που μας φαίνεται πάντοτε αυτονόητο. Το κριτήριο της αντικειμενικότητας σε μια τέτοια περίπτωση δεν είναι, επομένως, η ουδετερότητα αλλά η ικανότητα της θεωρίας να καταλαμβάνει ένα μοναδικό, συγκεκριμένο σημείο θέασης εντός της κατάστασης. Με αυτή την έννοια, η αντικειμενικότητα συνδέεται εδώ με την ίδια την ικανότητα να είναι κανείς «μεροληπτικός» ή «προκατειλημμένος». Ο Αλτουσσέρ το διατυπώνει ως εξής: 'Όταν έχουμε να κάνουμε με μια συγκρουσιακή πραγματικότητα (κάτι που ισχύει τόσο για τον μαρξισμό όσο και για την ψυχανάλυση), δεν μπορεί κανείς να βλέπει τα πάντα από παντού (*on ne peut pas tout voir de partout*)· κάποιες θέσεις αποκρύπτουν αυτή τη σύγκρουση και άλλες την αποκαλύπτουν. Μπορεί λοιπόν κανείς να ανακαλύψει την ουσία αυτής της συγκρουσιακής πραγματικότητας μόνο καταλαμβάνοντας συγκεκριμένες θέσεις, και όχι άλλες, εντός αυτής της ίδιας σύγκρουσης (Althusser 1993, 229).

Το παρόν βιβλίο επιθυμεί να καταδείξει και να υποστηρί-

ξει ότι το σεξ, ή το σεξουαλικό, είναι ακριβώς μια τέτοια «θέση», ή σημείο θέασης, στην ψυχανάλυση. Όχι λόγω του («αισχρού» ή αμφιλεγόμενου) περιεχομένου του αλλά εξαιτίας της ιδιότυπης μορφής αντίφασης που μας αναγκάζει να αντικρίσουμε, να σκεφτούμε και να εξετάσουμε.

Το παρόν βιβλίο, παρ' ότι μικρό σε όγκο, συνιστά προϊόν πολυετούς θεωρητικής εργασίας. Δεν πρόκειται για εργασία γραμμική αλλά για μια εργασία που εξελίχθηκε τόσο προοδευτικά όσο και αναδρομικά, εξετάζοντας τα πιο δύσκολα ζητήματα από διαφορετικές οπτικές γωνίες και προοπτικές, και περικόπτοντας στο τέλος πολλά πράγματα – για την ακρίβεια, λόγια. Αναπόφευκτα, αρκετά μέρη του έχουν ήδη δημοσιοποιηθεί στη διάρκεια όλων αυτών των ετών με τη μορφή παρουσιάσεων των εκάστοτε πορισμάτων τής υπό εξέλιξη έρευνας. Ωστόσο, προκειμένου να αποφευχθούν οι όποιες παρεξηγήσεις, θα ήθελα να τονίσω ότι όχι μόνο δεν πρόκειται για μια συλλογή δοκιμίων (κάτι που είναι αρκετά προφανές) αλλά επίσης ότι τα ήδη δημοσιευμένα τμήματά του απαρτίζουν ένα υλικό που, πολύ απλά, δεν επιδιώκει να πείσει το αναγνωστικό κοινό ότι έχει παραμείνει απαράλλαχτο. Όχι μόνο επειδή έχει σε μεγάλο βαθμό αναδιαμορφωθεί και τροποποιηθεί ως προς κομβικές θεωρητικές θέσεις και τοποθετήσεις, αλλά επίσης επειδή μόνο διά της εν λόγω εργασίας προσέλαβε την τρέχουσα μορφή του, δηλαδή τη μορφή του ως τμήματος της ανάπτυξης ενός κεντρικού μακροσκελούς επιχειρήματος.

Πρόσφατα εκδόθηκαν στην ίδια σειρά βιβλίων τα εξής δύο έργα: το *The Not-Two* [Το όχι-δύο] του Λορέντσο Κιέζα και το *The Trouble with Pleasure* [Το πρόβλημα με την ηδονή] του Άρον Σούστερ – τα θέματα των οποίων διασταυρώνονται από πολλές απόψεις με το δικό μου. Εάν τα σπουδαία αυτά βιβλία δεν παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη δική μου συζήτηση, ο λόγος είναι πολύ απλός: Εδώ και πολλά χρόνια εργαζόμαστε γύρω από αυτά τα θέματα στα «παράλληλα σύμπαντά» μας, με φιλική συνέργεια αλλά ακολουθώντας ο καθένας

μας τη δική του προσωπική «εμμονή» και διαδρομή στα συγκεκριμένα θέματα. Σκέφτηκα ότι εδώ θα ήταν καλύτερο να διατηρήσει ο καθένας μας την αυτονομία του δικού του «παράλληλου σύμπαντος» – μια απόφαση που δεν πρέπει επ’ ουδενί λόγω να παρερμηνευθεί ως άρνηση αναγνώρισης της αξίας των σημαντικών αυτών έργων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΑΡΧΙΖΩ ΝΑ ΝΙΩΘΩ ΠΑΡΑΞΕΝΑ ΕΔΩ ΜΕΣΑ...

Μίλησε κανείς για σεξ;

ΣΤΗΝ ΤΑΙΝΙΑ του Τζον Χιούστον *Freud: The Secret Passion* [Φρόντ: *Απόκρυφα Πάθη*], του 1962, σε μια πολύ δυνατή σκηνή βλέπουμε τον Φρόντ να παρουσιάζει τη θεωρία του περί παιδικής σεξουαλικότητας σε ένα μεγάλο ακροατήριο ειδικών. Η σύντομη παρουσίασή του ξεσηκώνει κύματα ζωηρής αποδοκιμασίας, η οποία εκδηλώνεται με δυνατά γιουχαΐσματα σχεδόν πριν καν ολοκληρώσει την κάθε φράση του· αρκετοί από τους ακροατές εγκαταλείπουν την αίθουσα με έντονες διαμαρτυρίες και φτύνοντας στο δάπεδο μπροστά στα πόδια του Φρόντ. Κάποια στιγμή ο προεδρεύων, πασχίζοντας να επαναφέρει την τάξη, φωνάζει: «Κύριοι, δε βρισκόμαστε σε πολιτική συγκέντρωση!»

Πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα παρατήρηση, η οποία μας στρέφει απευθείας προς τη σωστή κατεύθυνση: στην παράξενη και απροσδόκητη σύμπτωση μεταξύ πολιτικής και (της φροϋδικής θεωρίας περί) σεξουαλικότητας – και θα επανέλθουμε σε αυτή τη σύμπτωση σε κάποια από τα επόμενα κεφάλαια. Πρώτα όμως ας σταθούμε στις οργίλες αντιδράσεις που προκάλεσε η φροϋδική έννοια της σεξουαλικότητας (και ιδίως της παιδικής σεξουαλικότητας). Είναι πολύ εύκολο, με τα σημερινά δεδομένα, να παραβλέψουμε τι συμβαίνει εδώ και να αποδώσουμε αυτό το είδος της βίαιης αντίδρασης στα βιτωριανά ήθη της εποχής του Φρόντ. Από τότε –θέλουμε να

πιστεύουμε ότι— έχουμε μάθει να είμαστε πολύ ανεκτικοί και να μιλάμε ανοιχτά περί σεξουαλικότητας· ξέρουμε ότι «η σεξουαλικότητα δεν είναι κάτι που πρέπει να μας κάνει να ντροπιάσουμε», ότι είναι μάλιστα κάτι που κάνει καλό ακόμη και στην (ψυχική και σωματική) υγεία μας. Θεωρούμε επίσης ότι οι ανακαλύψεις του Φρόυντ για τον καθοριστικό ρόλο του «ψυχοσεξουαλικού» στην ανάπτυξή μας έχουν σε μεγάλο βαθμό ενσωματωθεί στις θεραπευτικές πρακτικές της ψυχαναλυτικής παράδοσης, αν και σε κάπως πιο αραιωμένη μορφή. Θα μας προκαλούσε λοιπόν μεγάλη έκπληξη το γεγονός ότι δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Το 2009 οι Όφρα Σάλεβ και Χανόχ Γερουσάλμι δημοσίευσαν μια εντυπωσιακή μελέτη σχετικά με τη θέση που κατέχει η σεξουαλικότητα στις τάξεις των σύγχρονων θεραπευτών που ασκούν την ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία.¹ Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης ώθησαν τον Κάβε Ζαμάνιαν να δημοσιεύσει ένα άρθρο στο οποίο συνοψίζει ορισμένα από αυτά:

Ός προς το πρώτο θέμα, οι θεραπευτές που συμμετείχαν στη μελέτη των Shalev και Yerushalmi έτειναν να πιστεύουν ότι η σεξουαλικότητα χρησιμεύει ως άμυνα απέναντι σε βαθύτερα και πιο δύσκολα θέματα, όπως η οικειότητα και η ταυτότητα [...] Στην πραγματικότητα, αντιμετώπιζαν τα σεξουαλικά ζητήματα ως εμπόδιο στον στόχο τους να βοηθήσουν τους ασθενείς να προσαρμοστούν στο περιβάλλον τους και στη συνολική λειτουργία τους. Ο τρίτος παράγοντας ήταν μια θύλωση των διαχωριστικών γραμμών και η πλήρης σύγχυση ως προς τη σχέση των εννοιών «οικειότητα» και «σεξουαλικότητα» [...] Εστίαζαν την προσοχή τους στις σεξουαλικές συναντήσεις, παρά στις ψυχοσεξουαλικές πλευρές της ανάπτυξης. Προκαλεί εντύπωση ότι δύο ψυχοθεραπευτές απάντησαν ότι «τα σεξουαλικά ζητήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται από

1. Bl. Shalev and Yerushalmi 2009.

σεξολόγους και όχι από ψυχοθεραπευτές». Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες στη μελέτη ψυχοθεραπευτές δε διαχώριζαν τη σεξουαλικότητα από τις σχέσεις οικειότητας, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο να συγχέουν την αγάπη με τη σεξουαλικότητα. Για παράδειγμα, ένας ψυχοθεραπευτής δήλωσε ότι οι ασθενείς του «σπανίως μιλούν για σεξουαλικά ζητήματα» και ότι η συζήτησή τους γύρω από τις ερωτικές σχέσεις «δεν έχει ποτέ σεξουαλικές συνδηλώσεις». Ο τέταρτος και τελευταίος παράγοντας, και κατ' εμέ ο πιο ανησυχητικός, ήταν η τάση των θεραπειών να αποφεύγουν τα σεξουαλικά ζητήματα λόγω δυσφορίας ή αμηχανίας. Αρκετοί θεραπευτές που συμμετείχαν στην έρευνα εκλάμβαναν τη συζήτηση γύρω από σεξουαλικά θέματα ως «ένα είδος εχθρότητας απέναντί τους», μέχρι μάλιστα του σημείου να νιώθουν «κακοποιημένοι από τους ασθενείς τους». Προκαλεί σοκ το γεγονός ότι μια θεραπεύτρια έφτασε, μάλιστα, στο σημείο να περιγράψει έναν από τους ασθενείς της ως εξής: «Ήταν σαν να σκεφτόταν, θεραπεία είναι, άρα μπορώ να μιλήσω για όλα». (Zamanian 2011, 38)

Αν λάβουμε υπόψη τη διατύπωση του Φρόυντ για τον έναν και μοναδικό κανόνα ή νόμο που διέπει την ψυχαναλυτική θεραπεία, δηλαδή να λέμε οτιδήποτε μας έρχεται στο μυαλό, όσο ασήμαντο ή ανάρμοστο κι αν μας φαίνεται, η τελευταία άρδα του αποσπάσματος ηχεί σαν ένα πολύ πετυχημένο ψυχαναλυτικό αστείο...

Εάν έτσι έχουν τα πράγματα στην «ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία», δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι δε διαφέρει και πολύ το γενικό *Stimmung* [κλίμα] γύρω από τη σεξουαλικότητα, και ιδιαίτερα την παιδική σεξουαλικότητα. Αυτό δεν έρχεται επ' ουδενί λόγω σε αντίφαση με την κραυγαλέα έκθεση της σεξουαλικότητας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και με την από μέρους τους κατάχρησή της. Δεν υπάρχει καμία αντίφαση, διότι αυτό που παρατηρείται εδώ εί-

ναι μια συστηματική αναγωγή της έννοιας της σεξουαλικότητας – η αναγωγή της σε (διαφορετικές) «σεξουαλικές πρακτικές» ως συστατικές της «σεξουαλικής πράξης» και οι οποίες περιβάλλονται από υποχρεωτικά σεξουαλικά υπονοούμενα, δηλαδή από έναν απέραντο ωκεανό σεξουαλικών νοημάτων. Είναι σαφές με ποιον ακριβώς τρόπο αξιολογείται η σεξουαλικότητα από τους θεραπευτές που συμμετείχαν στη μελέτη των Σάλεβ και Γερουσάλμι: ως σκανδαλιές που κάνει ή δεν κάνει κανείς και με τις οποίες μπορεί εν συνεχεία να παρενοχλεί τον θεραπευτή του. Εάν την εκλάβουμε με αυτή την έννοια, τότε μπορούμε όντως να συμφωνήσουμε με τον ισχυρισμό ότι «η σεξουαλικότητα χρησιμεύει ως άμυνα απέναντι σε βαθύτερα και πιο δύσκολα θέματα». Η ειρωνεία είναι, φυσικά, ότι κατά τον Φρόντ, η σεξουαλικότητα ήταν «το βαθύτερο και πιο δύσκολο θέμα» πίσω από τις διάφορες σεξουαλικές πρακτικές, τα διάφορα υπονοούμενα και νοήματα – ότι ήταν κάτι εγγενώς προβληματικό, κάτι που δρα διασπαστικά, και όχι εποικοδομητικά, στη συγκρότηση της ταυτότητας. Για τον Φρόντ η σεξουαλική δραστηριότητα έμοιαζε αναδιπλασιασμένη από τα δικά της εγγενή αδιέξοδα και προβλήματα, ως εκ τούτου απαιτούσε σοβαρή οντολογική διερεύνηση. Αυτό που προκαλούσε, και εξακολουθεί να προκαλεί, δυσφορία σχετικά με τη φροϋδική συζήτηση περί σεξουαλικότητας δεν είναι απλώς η σεξουαλικότητα αυτή καθεαυτήν – αυτού του είδους η αντίσταση, απαυδισμένη από την ψυχαναλυτική «εμμονή με τα αισχρά θέματα», δεν κυριάρχησε ποτέ και δεν άργησε να περιθωριοποιηθεί λόγω του προοδευτικού φιλελευθερισμού των ηθών. Πολύ πιο δυσάρεστη ήταν η θέση σχετικά με τον ανέκαθεν προβληματικό και (οντολογικά) αβέβαιο χαρακτήρα της ίδιας της σεξουαλικότητας. Στους βικτωριανούς που κραύγαζαν ότι «το σεξ είναι αισχρό», ο Φρόντ δεν έδινε μια απάντηση του τύπου «όχι, δεν είναι αισχρό, είναι απλώς φυσικό» αλλά μια απάντηση του τύπου «τι είναι αυτό το “σεξ” για το οποίο μιλάτε;».

Η ψυχανάλυση, βέβαια, εκκινεί από τις μεταπτώσεις των ανθρωπίνων όντων, στις οποίες επικεντρώνει τις έρευνές της. Αυτό που την εμποδίζει ωστόσο να γίνει ένα είδος «ψυχολογιοποιημένης» ανθρωποκεντρικής φιλοσοφίας είναι ακριβώς το γεγονός ότι ανακάλυψε και επιμένει στο σεξουαλικό ως παράγοντα ριζικού αποπροσανατολισμού, έναν παράγοντα που συνεχίζει να θέτει υπό αμφισβήτηση όλες μας τις αναπαραστάσεις της οντότητας που ονομάζεται «άνθρωπος». Γι' αυτό και θα ήταν επίσης μέγα σφάλμα να σκεφτούμε ότι, στη φροϋδική θεωρία, το σεξουαλικό (με την έννοια των συστατικά αποκλινουσών μερικών ενορμήσεων) είναι ο απόλυτος ορίζοντας του ζώου που ονομάζεται «άνθρωπος», κάτι σαν σημείο αγκίστρωσης της μη αναγώγιμης ανθρωπινότητας στην ψυχαναλυτική θεωρία: αντιθέτως, είναι ο τελεστής του μη ανθρώπινου, ο τελεστής της απανθρωποποίησης.

Και αυτό, παρεμπιπτόντως, ανοίγει τον δρόμο για μια θεωρία του υποκειμένου (όπως αναπτύχθηκε από τον Λακάν), στην οποία το υποκείμενο δεν είναι απλώς ένα άλλο όνομα για το άτομο ή το «πρόσωπο». Επιπροσθέτως, είναι ακριβώς το σεξουαλικό, ως τελεστής του μη ανθρώπινου, εκείνο που διανοίγει την προοπτική της καθολικότητας στην ψυχανάλυση, που κατηγορείται συχνά ως ελλειπτική εξαιτίας της επιμονής της στο σεξουαλικό (συμπεριλαμβανομένης της διαφοράς των φύλων). Αυτό που ο Φρόντ ονομάζει σεξουαλικό δεν είναι λοιπόν εκείνο που μας καθιστά ανθρώπους με την όποια προσλαμβάνουσα σημασία του όρου· είναι, μάλλον, εκείνο που μας καθιστά υποκείμενα, ή ίσως, ακριβέστερα, είναι συνεκτατό με την ανάδυση του υποκειμένου. Και αυτή τη «μη ανθρώπινη» πλευρά της σεξουαλικότητας υπερτονίζει ο Λακάν με πολλούς και διάφορους τρόπους – συμπεριλαμβανομένου και του, δικής του επινόησης, περίφημου «πετάλιου» (*lamelle*).²

2. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με αυτά τα θέματα βλ. Zupančič 2008, 20-23.

Αυτό που συμβαίνει στη σύγχρονη ψυχοθεραπευτική πρόσληψη της σεξουαλικότητας θα μπορούσε επομένως να περιγραφεί ως εξής: Κατά το πρώτο βήμα, αποκλίνει κανείς τελείως από τη φροϋδική έννοια της σεξουαλικότητας, ανάγοντάς τη σε μια περιγραφή εμπειρικών χαρακτηριστικών σχετιζόμενων με συγκεκριμένα είδη πρακτικής. Κατόπιν, σε ένα δεύτερο βήμα, ανακαλύπτει (απορριπτικά) ότι η σεξουαλικότητα είναι ακριβώς αυτό στο οποίο την ανήγαγε κατά το πρώτο βήμα, δηλαδή ένα υπερεκτιμημένο επιφαινόμενο. Όταν κάποιος λέει, για παράδειγμα, ότι η ψυχανάλυση ισχυρίζεται πως όλα τα (νευρωτικά) προβλήματα μας πηγάζουν από κακό ή ανεπαρκές σεξ, τότε δε μένει χώρος για – τι πράγμα; Μα ακριβώς για την ψυχανάλυση. Αυτή είναι ίσως η εντυπωσιακή επισήμανση που κάνει ο Φρόντ στο δοκίμιό του «Wild Psychoanalysis» [«Βάναυση ψυχανάλυση»].³ Και είναι ακριβώς αυτό που έχουν κοινό οι δύο φαινομενικά αντίθετες θεραπευτικές οπτικές (η μία που ισχυρίζεται ότι το σεξ είναι η απάντηση σε όλα και η άλλη που απορρίπτει το σεξ ως υπερεκτιμημένο)· σε καμιά από τις δύο δε μένει χώρος για την ψυχανάλυση. Δε μένει χώρος για την ψυχανάλυση, επειδή η ψυχανάλυση θεωρεί αδύνατη την πλήρη σεξουαλική ικανοποίηση –απόντος κάθε εξωτερικού εμποδίου– ως συστατικό και αναπόσπαστο μέρος της ασυνείδητης σεξουαλικότητας αυτής καθεαυτήν.

Το ίδιο ισχύει για την ιδέα ότι για την ψυχανάλυση (σχεδόν) τα πάντα έχουν σεξουαλικό νόημα και ότι η κατανόηση αυτού του νοήματος είναι το κλειδί για την ψυχολογική ανάκαμψη. Για να καταλάβουμε πόσο άστοχο είναι αυτό, ας έχουμε απλώς κατά νου πώς κατέληξε ο Φρόντ στη θεωρία του περί του σεξουαλικού ως συστατικά προβληματικού. Δεν οδη-

3. [Σ.τ.Μ.] Ως «βάναυση ψυχανάλυση» ορίζεται η κακή εφαρμογή της ψυχανάλυσης από άτομα που δεν έχουν την κατάλληλη θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση. (Πηγή: Χουντουμάδη και Πατεράκη 2008, 96.)

γήθηκε σε αυτήν απλώς ανακαλύπτοντας και αποκρυπτογραφώντας το σεξουαλικό νόημα «πίσω» από τα συμπτώματα και τα διαφορετικά μορφώματα του ασυνειδήτου. Μάλλον το αντίθετο συνέβη: οδηγήθηκε σε αυτή σκοντάφτοντας πάνω στη «θεραπευτική αποτυχία» της απόλυτης αποκάλυψης του σεξουαλικού νοήματος. Τα σεξουαλικά νοήματα αποκαλύφθηκαν, οι συνδέσεις που οδηγούσαν σε αυτή την αποκάλυψη εδραιώθηκαν και αναδομήθηκαν· εντούτοις, το πρόβλημα/σύμπτωμα ενέμενε.

Και αυτό διανοίγει τον χώρο για μια διαφορετική εικασία: Είναι σαν το σεξουαλικό νόημα, που τόσο γενναιόδωρα παράγεται από το ασυνείδητο, να βρίσκεται εδώ για να αποκρύψει την πραγματικότητα μιας πιο θεμελιώδους αρνητικότητας η οποία αναπτύσσεται και δρα στη σεξουαλικότητα, για να μας χωρίσει από εκείνη με ένα προπέτασμα που αντλεί την αποτελεσματικότητά του από το γεγονός ότι αυτή η ίδια είναι ένα μέσο ικανοποίησης – ικανοποίησης μέσω του νοήματος, ικανοποίησης από την παραγωγή σεξουαλικού νοήματος και (ως η αντίστροφη όψη αυτού) από την παραγωγή νοήματος του σεξουαλικού. Όσο παράδοξο κι αν ακούγεται, ένα από τα κύρια μελήματα της ψυχανάλυσης είναι να απενεργοποιήσει, αργά αλλά μεθοδικά και πέρα ως πέρα, τη διαδρομή αυτής της ικανοποίησης, να την αχρηστεύσει. Να καταστήσει το σεξ ως απολύτως και εγγενώς κενό νοήματος, όχι ως τον απόλυτο ορίζοντα όλου του ανθρωπίνως παραγόμενου νοήματος. Με άλλα λόγια, να επαναφέρει το σεξ στη διάστασή του του Πραγματικού.

Εάν όμως δεχτούμε τη θέση του Ζαμάνιαν ότι το διακύβευμα στις σύγχρονες ψυχοθεραπευτικές πρακτικές είναι μια «άμυνα» απέναντι σε κάτι που εμπεριέχεται στη φροϋδική θεωρία της σεξουαλικότητας, τι ακριβώς είναι αυτό το κάτι; Διότι ένα είναι το βέβαιο: Πρέπει να αντισταθούμε στον πειρασμό να εκλάβουμε την άμυνα απέναντι στη σεξουαλικότητα ως αυτεξήγητη· δεν είναι το «σεξ» αυτό που μπορεί να εξη-

γήσει την άμυνα, αλλά, αντίθετα, η άμυνα είναι εκείνη που θα μπορούσε να ρίξει φως σε κάτι εγγενώς προβληματικό ως προς τη φύση της σεξουαλικότητας – κάτι το οποίο κατ' επανάληψη, και αναπόφευκτα, μας φέρνει στον δρόμο ζητημάτων βαθιά μεταφυσικών.

Από πού έρχονται οι ενήλικες;

Μία εξήγηση –ας την ονομάσουμε «προοδευτική ψυχαναλυτική εξήγηση»– εντοπίζει τη δυσφορία που περιβάλλει τη σεξουαλικότητα όχι τόσο στη διαφορά όσο στη μη αναγώγιμη εγγύτητα ή συνέχεια μεταξύ παιδικής και ενήλικης σεξουαλικότητας.

Το παράδοξο καθεστώς της παιδικής σεξουαλικότητας, όπως διατυπώθηκε από τον Φρόυντ, θα μπορούσε να συνοψιστεί σε δύο σημεία. Πρώτον, υπάρχει· τα παιδιά είναι σεξουαλικά όντα. Όμως, δεύτερον, υπάρχει ελλείψει τόσο βιολογικών όσο και συμβολικών πλαισίων για την ύπαρξή της. Υπάρχει ελλείψει τόσο φυσικών όσο και πολιτισμικών παραμέτρων. Από βιολογική άποψη, τα σεξουαλικά όργανα δεν εκπληρώνουν τη λειτουργία τους· και από συμβολική άποψη, τα παιδιά δε διαθέτουν τα μέσα για να κατανοήσουν και να συναισθανθούν τι τους συμβαίνει (σεξουαλικά). Καταλαβαίνει κανείς ότι αυτού του είδους η απροσδιόριστη, ρευστή ζώνη, η μη συνδεδεμένη με οποιαδήποτε συμβολική αλυσίδα, μπορεί να λειτουργήσει ως ιδιαίτερα ευαίσθητη – τόσο αφ' εαυτού της όσο και στη φαντασία των ενηλίκων. Υπάρχει όμως ακόμη ένας, πιο σημαντικός λόγος. Αν η παιδική σεξουαλικότητα συνιστά μια τέτοια επικίνδυνη και ευαίσθητη «ζώνη», αυτό δεν οφείλεται απλώς στη διαφορά της από και στην αντίθεσή της με την ενήλικη σεξουαλικότητα αλλά μάλλον το αντίθετο· οφείλεται στην εγγύτητά τους. Αν η παιδική σεξουαλικότητα είναι κάτι που δεν καλύπτεται ούτε από τη βιολογία ούτε από το συμβολικό (τον

«πολιτισμό»), το επόμενο και μεγαλύτερο ίσως σκάνδαλο της φροϋδικής θεωρίας έγκειται στο γεγονός ότι εισηγείται πως η όλη αυτή εν γένει κατάσταση δεν αλλάζει και πολύ όταν γινόμαστε ενήλικες. Η «ωριμότητα» των σεξουαλικών οργάνων αποτυγχάνει δραματικά να κάνει αυτά τα όργανα να λειτουργήσουν ως αποκλειστικά πεδία σεξουαλικότητας, καθώς και να παραγάγει μια στέρεη βάση για τη σαφή κατανόηση και αποκωδικοποίηση της σεξουαλικότητάς μας.

Ο Ζαν Λαπλάνς ήταν ίσως εκείνος που ανέδειξε περισσότερο από κάθε άλλον αυτή τη σύγκρουση και διττότητα του σεξουαλικού, εισηγούμενος τη διαφορά μεταξύ ενορμητικής σεξουαλικότητας (την οποία αποκαλεί *le sexual*) και ενστικτώδους σεξουαλικότητας (*le sexuel*). Συνοπτικά, η ενορμητική σεξουαλικότητα (*le sexual*) συνδέεται κατ' ουσίαν με τις διάφορες μερικές ενορμήσεις και την ικανοποίησή τους· δεν είναι έμφυτη, δεν είναι αντικειμενοτρόπος και δεν έχει σχέση με την αναπαραγωγή. Αναφέρεται στην αυτοερωτική, πολύμορφη, διαστροφική, μη περιοριζόμενη στο φύλο πρωτεύουσα σεξουαλικότητα. Η ενστικτώδης σεξουαλικότητα, από την άλλη πλευρά, βασίζεται στις ορμόνες και είναι λίγο ως πολύ προγραμματισμένη εκ των προτέρων. Αυτός είναι ο τύπος της σεξουαλικότητας που επέρχεται μετά την προεφηβεία, δηλαδή μετά την ενορμητική ή παιδική σεξουαλικότητα. Συνεπώς:

Όσον αφορά τη σεξουαλικότητα, ο άνθρωπος υπόκειται στο μεγαλύτερο παράδοξο. Ότι αποκτάται μέσω των ενορμήσεων προηγείται αυτού που είναι έμφυτο και ενστικτώδες, με τέτοιο τρόπο ώστε, τη στιγμή που αναδύεται, η ενστικτώδης σεξουαλικότητα, η οποία είναι προσαρμοστική, βρίσκει τη θέση ήδη κατειλημμένη, ούτως ειπείν, από τις παιδικές ενορμήσεις, ήδη και πάντοτε παρούσες στο ασυνείδητο. (Laplanche 2002, 49)

Στην ίδια συλλογιστική γραμμή, και παίρνοντας ως βάση το φροϋδικό έργο *Τρεις μελέτες για τη σεξουαλική θεωρία*, μπορούμε να συνοψίσουμε αυτά τα ζητήματα με το ακόλουθο αφήγημα: Η λεγόμενη «γενετήσια σεξουαλική οργάνωση» είναι κάθε άλλο παρά αρχέγονη. Εμπεριέχει μια ενοποίηση της αρχικά ετερογενούς, διάσπαρτης, πάντοτε-ήδη σύνθετης σεξουαλικής ενόρμησης που απαρτίζεται από διαφορετικές μερικές ενορμήσεις, όπως το κοίταγμα, το άγγιγμα, το πιπίλισμα και ούτω καθεξής. Αυτή η ενοποίηση έχει δύο κύρια χαρακτηριστικά: Πρώτον, είναι πάντοτε μια κάπως βεβιασμένη και τεχνητή ενοποίηση (δεν μπορεί να θεωρηθεί απλώς ένα φυσικό τελεολογικό αποτέλεσμα μιας αναπαραγωγικής ωρίμασης). Δεύτερον, δεν επιτυγχάνεται και δεν πραγματώνεται ποτέ πλήρως, που σημαίνει ότι δε μεταμορφώνει ποτέ τη σεξουαλική ενόρμηση σε μια οργανική ενότητα, με όλα της τα συστατικά στοιχεία να υπηρετούν εντέλει έναν και τον αυτό σκοπό. Η «φυσιολογική», η «υγιής» ανθρώπινη σεξουαλικότητα είναι επομένως μια παράδοση, τεχνητή φυσικοποίηση των αρχικώς αποφυσικοποιημένων ενορμήσεων (αποφυσικοποιημένων με την έννοια ότι αποκλίνουν από τους «φυσικούς» στόχους της αυτοσυντήρησης και/ή τη λογική μιας καθαρής ανάγκης ανεπηρέαστης από άλλη συμπληρωματική ικανοποίηση). Θα μπορούσε μάλιστα να πει κανείς ότι η ανθρώπινη σεξουαλικότητα είναι «σεξουαλική» (και όχι απλώς «αναπαραγωγική») ακριβώς στον βαθμό που η εν λόγω ενοποίηση, η σύζευξη όλων των ενορμήσεων σε έναν ενιαίο σκοπό, δε λειτουργεί ποτέ πραγματικά, αλλά επιτρέπει στις διαφορετικές μερικές ενορμήσεις να συνεχίζουν την κυκλική, αυτοδαιωνιζόμενη δραστηριότητά τους.

Πιθανώς όμως να υπάρχει κάποιο πρόβλημα με αυτό το αφήγημα, και το πρόβλημα αυτό εντοπίζεται σε δύο σημεία. Πρώτον, στο πώς προχωρά από την υποτιθέμενα αρχική, ελεύθερη και χαοτική πολλαπλότητα των ενορμήσεων σε μια (πάντοτε) βεβιασμένη σεξουαλική ενοποίηση· και, δεύτερον, στον

τρόπο με τον οποίο (σε συμφωνία με τον Λαπλάνς και την ιδέα του περί «*le sexual*») τοποθετεί το καθαυτό (ή «ανθρώπινα») σεξουαλικό της σεξουαλικότητας στο πεδίο των εννομήσεων και της ικανοποίησής τους (σε αντίθεση με την ενστικτώδη/ αναπαραγωγική σεξουαλικότητα). Δεν πρόκειται απλώς για λάθος: τα πράγματα είναι λίγο πιο περίπλοκα και κάτι κομβικό λείπει από αυτό το αφήγημα. Αυτό το κάτι αφορά ακριβώς το σημείο συνάντησης ανάμεσα στην απόλαυση που εμπειριέχουν οι εννομήσεις (η πλεονασματική ευχαρίστηση ή η «άλλη ικανοποίηση» που τείνει να παράγεται κατά τη διαδικασία της ικανοποίησης ζωτικών αναγκών) και στη σεξουαλικότητα. Ακριβώς σε αυτό το σημείο ενεργοποιείται η ισχυρότερη αντίσταση στην έννοια της παιδικής σεξουαλικότητας: τι είναι αυτό που καθιστά, για παράδειγμα, το παιδικό πιπίλισμα του αντίχειρα (ή οποιαδήποτε άλλη ηδονοθηρική δραστηριότητα) σεξουαλικό; Μήπως απλά οφείλεται στο ότι μπορούμε να το συναγάγουμε οπισθενεργά από την ενήλικη σεξουαλικότητα, στην οποία αυτές οι πλεονασματικές ικανοποιήσεις, που φέρονται από τις εννομήσεις, παίζουν έναν προφανή και σημαντικό ρόλο; Αυτή φαίνεται να είναι η απάντηση σε ό,τι ανέφερα προηγουμένως ως «προοδευτική ψυχαναλυτική εξήγηση»: Αν κοιτάξουμε την ενήλικη σεξουαλικότητα, θα δούμε ότι πολλά στοιχεία της (δηλαδή πολλοί τρόποι άντλησης ικανοποίησης) είναι πράγματα στα οποία «επιδίδονται» και τα παιδιά, κάτι το οποίο υποδεικνύει σαφώς την ύπαρξη κάποιου είδους συνέχειας.

Ένα μεγάλο μειονέκτημα αυτής της γραμμικής περιγραφής της σεξουαλικότητας και της ανάπτυξής της είναι ότι αφήνει εντελώς έξω την κεντρική έννοια της ψυχανάλυσης, δηλαδή το ασυνείδητο. Φαίνεται πως η απώθηση μπορεί να ενταχθεί στο συγκεκριμένο αφήγημα μόνο ως απώθηση που επιτελείται επί του σεξουαλικού (περιεχομένου ή δραστηριότητας), όχι ως εγγενώς και συστατικά συνδεδεμένη με αυτό. Έξου και η αξία της προσαρμογής αυτής της θεωρίας από τον

Λαπλάνς, η οποία θα μπορούσε να συνοψιστεί ως εξής: Η (παιδική) απόλαυση είναι σεξουαλική επειδή είναι επιμολυσμένη, ευθύς εξαρχής, από τη συνεχή παρείσφρηση στο παιδικό σύμπαν «αινιγματικών σημαινόντων», τουτέστιν του ασυνείδητου και των σεξουαλικά φορτισμένων μηνυμάτων των ενηλίκων.⁴ Με άλλα λόγια, δεν είναι η ευχαρίστηση ή η ικανοποίηση καθεαυτήν αλλά το ασυνείδητο που καθιστά «σεξουαλική» μια ευχαρίστηση. Ένα ακόμη κρίσιμο σημείο είναι ότι αυτά τα «μηνύματα» δεν είναι αινιγματικά μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους ενήλικες που τα εκπέμπουν – αυτό είναι ίσως το πιο θεμελιώδες παράδειγμα της περίφημης ρήσης του Χέγκελ ότι τα μυστικά των Αιγυπτίων ήταν μυστικά για τους ίδιους τους Αιγύπτιους. Αυτό που σεξουαλικοποιεί την ευχαρίστηση που βιώνουν τα παιδιά είναι επομένως πρώτα και κύρια η συνάντηση με το ασυνείδητο των ενηλίκων· όχι μια συνάντηση με μια επιπρόσθετη («ενήλικη») πλεονασματική γνώση (ακατανόητη για τα παιδιά και, ως εκ τούτου, «αινιγματική») αλλά με ένα μείον, με κάτι που τους πρωτοέρχεται μόνο ως ελλείπον από τον τόπο του στον Άλλο. Οι παιδικές δραστηριότητες που επιδιώκουν την ευχαρίστηση για χάρη της ευχαρίστησης είναι «σεξουαλικές» λόγω της σύμμειξής τους με τα σημαίνοντα τα οποία, εξ ορισμού, εμπεριέχουν και υποστηρίζουν το ασυνείδητο του Άλλου. Για να το επαναλάβουμε: Εκείνο που καθιστά σεξουαλική την απόλαυση που σχετίζεται με τις ενορμήσεις είναι η σχέση της με το ασυνείδητο (στην ίδια του την οντολογική αρνητικότητα) και όχι, λόγου χάρη, η σύμμειξή της με και η επιμόλυνσή της από τη σεξουαλικότητα με τη στενότερη έννοια του όρου (σε σχέση με τα σεξουαλικά όργανα και τη σεξουαλική επαφή).

Έτσι, το ασυνείδητο εισέρχεται στον ορίζοντά μας ως το ασυνείδητο του Άλλου· δεν αρχίζει με το πρώτο πράγμα που εμείς απωθούμε, αλλά αρχίζει (για μας) με την απώθηση ως

4. Βλ. π.χ. Laplanche 1999, 258.

τη σημαίνουσα μορφή που αφορά την ίδια τη ρηματικότητα (παρακάτω στη συζήτησή μας θα συνδέσουμε αυτό με την έννοια του «μείον ένα», η οποία παίζει καθοριστικό ρόλο στο όψιμο έργο του Λακάν). Το ασυνείδητο έρχεται σε εμάς από έξω. Αυτό συνιστά και μια ισχυρή (λακανική) ανάγνωση της φροϋδικής (υπό)θέσης της *Urverdrängung*, της πρωταρχικής απώθησης ως βάσης και προϋπόθεσης ολόκληρης της απώθησης καθεαυτήν. Στη θεωρητική του περιγραφή για το ασυνείδητο και την απώθηση, ο Φρόυντ κατέληξε να εισηγηθεί την υπόθεση σύμφωνα με την οποία αυτό στο οποίο συνήθως αναφερόμαστε με τον όρο «απώθηση» είναι επί της ουσίας ήδη μια «μεθύστερη απώθηση» (*Nachdrängen*). Η πραγματική απώθηση ή απώθηση καθεαυτήν είναι ήδη βασισμένη στην απώθηση: η απώθηση είναι συστατικά αναδιπλασιασμένη (Freud 2001a, 148, 180). Επιπλέον, ο Φρόυντ υπογραμμίζει ότι είναι λάθος να εστιάζουμε τη συζήτηση περί απώθησης αποκλειστικά στην «άπωση η οποία συντελείται από την κατεύθυνση του συνειδητού επί εκείνου που απωθείται: εξίσου σημαντική είναι η έλξη που ασκείται από ό,τι απωθείται πρωταρχικά επί όλων εκείνων με τα οποία μπορεί να εδραιώσει μια σύνδεση» (στο ίδιο, 148). Ήδη στο *Σεμινάριο XI* ο Λακάν θα ριζοσπαστικοποιήσει τη φροϋδική αυτή υπόθεση συνδέοντάς τη άμεσα με τη σημαίνουσα δομή και με «μια αναγκαία πτώση του πρώτου σημαίνοντος» (Lacan 1987, 251).⁵ Αυτή η «πτώση» συμπίπτει με τη συγκρότηση του υποκειμένου: «Το υποκείμενο συγκροτείται γύρω από την *Urverdrängung*». Με άλλα λόγια, η *Urverdrängung* δεν είναι μια απώθηση που «επιτελείται» από το υποκείμενο, αλλά συμπίπτει με την ανάδυσή του. Και ήδη εδώ ο Λακάν εισάγει εν συντομία ένα θέ-

5. [Σ.τ.Μ.] Απόδοση στα ελληνικά από το Ζακ Λακάν, *Το σεμινάριο του Ζακ Λακάν: Βιβλίο XI: Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης* (1964), μεταγραφή κειμένου από τον Ζακ Αλαίν-Μιλλέρ, Κέδρος-Ράππα, 1982.

μα που θα καταλάβει πολύ πιο περίοπτη θέση στα μεταγενέστερα σεμινάρια του, όπου θα συνδέσει αυτή τη βαθμίδα με την καντιανή έννοια των «αρνητικών ποσοτήτων», επισημαίνοντας ότι το «μείον ένα (-1) δεν είναι μηδέν» (στο ίδιο, 252).⁶

Και από αυτή την οπτική θα πρέπει να κατανοήσουμε ένα από τα βασικά σημεία στα οποία εστιάζει το παρόν βιβλίο: ότι κάτι αναφορικά με τη σεξουαλικότητα είναι συστατικά ασυνείδητο. Τουτέστιν, ασυνείδητο ακόμη και όταν εμφανίζεται για πρώτη φορά, και όχι απλώς οφειλόμενο σε μια επακόλουθη απώθηση. Υπάρχει κάτι στη σεξουαλικότητα το οποίο εμφανίζεται μόνο ως απωθημένο, κάτι που εγγράφεται στην πραγματικότητα μόνο με τη μορφή απώθησης (και όχι ως κάτι που πρώτα είναι και εν συνεχεία απωθείται). Και είναι αυτό το κάτι (και όχι κάποιο θετικό χαρακτηριστικό) που καθιστά «σεξουαλική» τη σεξουαλικότητα, με την επιτακτική σημασία της λέξης. Που σημαίνει ότι η σχέση μεταξύ του ασυνείδητου και της σεξουαλικότητας δεν είναι μια σχέση ανάμεσα σε κάποιο περιεχόμενο και στον περιέκτη του· η σεξουαλικότητα αναφέρεται στην ίδια την ύπαρξη του ασυνείδητου, στην ίδια του την οντολογική αβεβαιότητα.

Προτού εξετάσουμε λεπτομερέστερα το θέμα αυτό, θα κάνουμε μια σύντομη στάση για να ασχοληθούμε με μια άλλη προβληματική έννοια που συνδέεται με τη σεξουαλικότητα: την πολύ απλή αντίθεση ανάμεσα στην «ανατρεπτική» χαοτική πολλαπλότητα των ενορμήσεων και την «κανονιστική σεξουαλικότητα». Είναι πέραν πάσης αμφιβολίας ότι έχει ανέκαθεν ασκηθεί πολλή βία στο όνομα του λεγόμενου κανόνα, αλλά παραμένει το ερώτημα τι είναι αυτό που συνδέει αυτό τον κανόνα με τόση βία· είναι απλώς ο φόβος για την «ατιθάσευτη» πολλαπλότητα των ενορμήσεων ή μήπως είναι κάτι άλλο;

6. [Σ.τ.Μ.] Ό.π.